

POSTHUMANISTINIS ETIUDAS APIE ALGORITMINĮ VALDYMĄ

Kalpokas, Ignas. *Algorithmic Governance: Politics and Law in the Post-Human Era*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019, 120 p.

Virtualybei ir išmaniesiems įrenginiams vis labiau įsismelkiant į kasdienio gyvenimo audinį, mokslininkų bendruomenės dėmesys, skirtas automatizuotų mašininio mokymosi sistemų branduolį sudarantiems algoritmams, renkantiems, apdorojantiems ir pritaikantiems internetinį turinį konkreitiems vartotojams, per pastaruosius kelerius metus augo kone eksponentiškai. Tad ir į diskusijas apie automatizuotų algoritmų sistemų poveikį žmogui įsitraukė filosofai, teisininkai, sociologai ir komunikacijos mokslų atstovai. Ir nors neretai šiai algoritmais grįstai sistemai nusakyti vartojamos sąvokos skiriasi ir, priklausomai nuo mokslininko atstovaujamos paradigmos, įvairuoja, jose atsivėlgama tiek į algoritminę galią (Bucher 2018) ir algoritminį reguliavimą (Yeung, Lodge 2019), tiek į stebėjimo kapitalizmą (Zuboff 2018), visgi šio tarpdisciplininio lauko atstovai dažniausiai nagrinėja su algoritmų poveikiu žmogui susijusius politikos, teisės, moralės ir galios klausimus. Ne išimtis ir LCC bei VDU PMDF Viešosios komunikacijos katedros docentas, Algoritminio valdymo tyrimų tinklo narys dr. Ignas Kalpokas, kuris monografijoje „Algorithmic Governance: Politics and Law in the Post-Human Era“ (toliau – „Algorithmic Governance“), pasirinkęs labiau paplitusią algoritminio valdymo (angl. *algorithmic governance*) sąvoką¹, analizuoja algoritminių sistemų poveikį kasdienio gyvenimo reguliavimui ir tvirtina, kad algoritminis valdymas yra nauja, polimorfiška reguliavimo forma, metanti iššūkį tradiciškai suvokiamai teisei ir atliepianti bendresnį posūkį nuo viešo prie privataus reguliavimo (p. 1), nuo disciplinuojančios prie

¹ Mokslinėje literatūroje dažniausiai vartojama pastaroji arba *algoritminės valdysenos* (pranc. *gouvernementalité algorithmique*) sąvoka. *Algoritminio valdymo* terminas įprastai kildinamas iš anglosaksiškos tradicijos, o *algoritminės valdysenos* – iš prancūziškos. Lietuvių kalboje kol kas nėra nusistovėjusi šių terminų vartoseną, tad būtų prasminga šį mokslinės terminologijos klausimą kelti ir platesniame kontekste.

kontroliuojančios logikos (p. 6, p. 36), nuo išoriškai veikiančios galios prie iš vidaus veikiančios galios (p. 52), nuo antropocentrizmo prie posthumanizmo (p. 1, p. 5–6).

Knygą sudaro įvadas, išvados ir penki skyriai, kurių kiekvienas susideda iš santraukos ir dviejų poskyrių. „Algorithmic Governance“ skyriais skaidoma laikantis teminio principo, kiekviename jų analizuojamas vis kitas algoritminio valdymo aspektas. Pirmame skyriuje nagrinėjama šiandieninio pasaulio duomenizacija, aprėpianti ne tik viešąją, bet ir privačią sferą. Kalpokas pastebi, kad duomenizaciją lydi visuotinės individų stebėsenos ir išankstinio jų veiksmų nuspėjimo išgalėjimas, redukuojantis individus į pasipelnymo šaltiniu virtusius duomenis, o šių žmonių gyvenimus ir dėmesį paverčiantis vertingomis prekėmis, dėl kurių varžosi didžiosios korporacijos (p. 12–13). Antrame skyriuje pabrėžiama reguliacinė algoritmų funkcija, jame autorius atskleidžia pagrindinius skirtumus tarp algoritminio valdymo ir teisės. Trečiame skyriuje Kalpokas susieja algoritminį valdymą su malonumu. Pasak jo, visuotinė konkurencija dėl dėmesio šiandienos medijų aplinkoje lemia tai, kad algoritminiam valdymui siekiant plėtoti savo galią ir įgalinti reguliuojamos pasirinkimų architektūros veikimą tenka remtis malonumo maksimizavimu ir vartotojų pasitenkinimu (p. 51–52). Ketvirtame skyriuje persvarstomas žmogaus agentiškas algoritminio valdymo sąlygomis. Remdamasis posthumanistine mintimi, jos dėmesiu sąryšiams ir jos teikiama svarba žmogaus egzistavimo kontekstiškumo suvokimui, autorius siūlo ieškoti agentiško asambliazuose, kuriuos sudaro žmonės, programinis kodas ir technologiniai artefaktai (p. 73). Penktame, paskutiniame, knygos skyriuje dėmesys sutelkiamas į algoritminio valdymo legitimumo problemą. Kalpokas abejoja, ar tradiciškai suvokiama teisė yra pajėgi reglamentuoti algoritminį valdymą, kuriame algoritmais grįsta nusikalstamos veiklos prevencija neretai prieštarauja nekaltumo prezumpcijos principams, o suasmenintuose patirties kokonuose tūnantiems individams tampa vis sunkiau susitarti dėl bendruomeninio lygmens (p. 92–94). Išvadose Kalpokas, akcentuodamas algoritminio valdymo ir posthumanizmo sąlyčio taškus, teigia, kad vienintelis būdas pasipriešinti skaitmeninės platformų ekonomikos bei žmogaus galios asimetrijai ir atkurti *status quo* yra universali meilė ne tik žmogui, bet ir jo aplinkai – veiksmas, kurį autorius laiko galbūt vieninteliu ištis radikaliu veiksmu nujautrintame pasaulyje (p. 113). Tačiau ar to tikrai pakanka?

Nors iš knygos pavadinimo tarsi ir būtų galima tikėtis išsamesnės šiandienos politikos ir teisės analizės, joje daugiausia dėmesio skiriama algoritminio valdymo poveikio kasdieniam žmogaus gyvenimui tyrimams. Tokį savo pasirinkimą autorius motyvuoja tuo, kad jei tradiciškai suvokiama teisė ir reguliavimas daugiausia orientuojasi į esmines gyvenimo sąveikas ir sąlygas, algoritminis valdymas veikia kasdienybės detales ir dėmesio paskirstymą per pasyvų, bet interaktyvų skaitmeninės aplinkos struktūravimą: „Siekiant visiškai suprasti algoritminio valdymo

užmojus ir poveikį, privalu susitelkti ties tuo, kas yra žemiška, t. y. kasdieniu (iš tikrųjų kasminutiniu) duomenimis grįsto algoritminio rūšiavimo, būrimo [į minią] ir reitingavimo poveikiu, architektūrinėmis internetinės aplinkos galimybėmis ir kerinčiu, duomenimis grįsto pastūmėjimo teikiamu malonumu“² (p. 57). Beje, čia referuojama į malonumą ne be reikalo – trečias skyrius, kuriame autorius pabrėžia malonumo svarbą sklandžiam algoritminio valdymo funkcionavimui, yra bene stipriausia ir unikaliausia knygos dalis. Joje Kalpokas tvirtina, kad malonumas yra gyvybiškai svarbus sėkmingam algoritminiam reguliavimui: „<...> tokio reguliavimo tikslas yra intuityvios pasirinkimų struktūros, nukreipiančios auditorijos dėmesį nuspėjama ir suprogramuojama būdais, kuriuos šis individas (arba grupė) sieja ar yra priverčiamas sieti su malonumu, sukūrimas“³ (p. 52).

Didžiausia epistemologinė šios knygos stiprybė yra ta, kad autorius, persvarstydamas žmogaus agentiško klausimą, nesiduoda suviliojamas nė vienos iš dviejų kraštutinių pagundų – antropocentrinio žmogaus privilegijavimo kitų gyvybės formų atžvilgiu ar susitaikymo su neva visišku žmogaus gyvenimo pajungimu algoritminei logikai, o deklaruoja žmonių ir mašinų (ir kartu algoritmų) tarpusavio priklausomumą bei hibridišką, taktišką žmogiškumo sampratą, taip stodamas į posthumanistinės paradigmos šalininkų gretas (p. 75, p. 112).

Tačiau skaitant šią knygą, kurioje gausu ne tik bibliografinių nuorodų, bet ir skirtingų autorių citatų, dažnai nėra lengva suprasti, kuo Kalpoko požiūris į algoritminį valdymą skiriasi nuo cituojamų autorių pozicijos. Tiesa, kai kuriais atvejais ši priekaištą galbūt galima laikyti ir autoriaus stiliumi, visgi norėtusi, kad autentiškos įžvalgos, autoriui kilusios nagrinėjant literatūrą, būtų artikuliuotos aiškiau. Nors Kalpokas pasiūlo viltingą priešnuodį, kovojant su visuotiniu sudaiktinimu, sukiekybinimu ir suprekinimu – t. y. meilę, – jo teiginys, kad ateityje algoritmų rašymas turėtų būti grįstas meile, o ne optimizuojančia logika (p. 114–115), kelia abejonių dėl privačių korporacijų suinteresuotumo kurti tokią programinę įrangą, nebent būtų rastas būdas monetizuoti meilę ir kitus tarpasmeninio bendravimo aspektus, kurių iki šiol nepavyko pajungti korporatyviniame pelno siekimo aparatui. Bet galbūt tokios programinės įrangos kūrimu galėtų susidomėti Vatikanas?

Taigi, monografija „Algorithmic Governance“ yra ne tik pirma išsamesnė studija apie algoritmų sistemų poveikį individams Lietuvos akademinėje bendruomenėje, bet ir neblogas įvadas, kuris supažindina dar tik pradedančius tyrėjus ir studentus

² Instead, in order to fully appreciate the scope and impact of algorithmic governance, one must focus on the mundane, i.e. the everyday (in fact, minute-to-minute) influence exerted by data-based algorithmic sorting, herding, and ranking, the architectural affordances of the online environment, and the enthralling pleasure of data-based nudge.

³ Once again, the aim of such regulation is to create an intuitive choice pattern that directs audience attention in predictable and programmable ways which the individual (or group) is either known or made to associate with pleasure.

su algoritminiu valdymu. Nepaisant nagrinėjamų klausimų ir vartojamų sąvokų gausos, autorius geba suvaldyti medžiagą ir glaustai, tačiau gana įtikinamai nušviečia esmines problemas, su kuriomis algoritminio valdymo sąlygomis susiduria politika ir teisė. Įžvelgdamas glaudžią algoritminio valdymo ir malonumo sąveiką bei išlaisvinantį meilės potencialą, Kalpokas brėžia gaires išsamesniems malonumo, kaip vienos pagrindinių algoritminio valdymo varų (angl. *drive*), ir meilės, kaip priešinimosi visa monetizuojančiai algoritmų galiai, tyrimams.

LITERATŪRA

Bucher, Taina. *If...Then: Algorithmic Power and Politics*. New York: Oxford University Press, 2018.

Yeung, Karen, and Martin Lodge (eds.). *Algorithmic Regulation*. New York: Oxford University Press, 2019.

Zuboff, Shoshana. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs, 2018.